

Huszár Anna¹ – Dér Csilla Ilona^{1,2}

A SZERINTEM VÉLEMÉNYJELÖLŐ PRAGMATIKOFONETIKAI ELEMZÉSE SPONTÁN TÁRSALGÁSOKBAN

¹HUN-REN Nyelvtudományi Kutatóközpont, ²Károli Gáspár Református Egyetem

huszar.anna@nytud.hun-ren.hu, csillader@gmail.com

Bevezetés

A beszélői vélekedést mint következtetést jelölő pragmatikai elemek (pl. *úgy vélem, azt hiszem, azt gondolom*) közül a magyarban gyakoriságával egyértelműen kiemelkedik a *szerintem* diskurzusjelölő, amely a Magyar Nemzeti Szövegtár (MNSz2) tanúsága alapján a vitafórumokban és a beszélt sajtónyelvben a legelterjedtebb (254 ezer találat 57%-a, illetve 21%-a). Olyan nyelvi elemről van szó, amelynek kizárólag pragmatikai(-modális) szerepei voltak és vannak a magyar nyelvben. A *szerintem* a véleménykifejezés mellett valószínűséget is viszszaad (Kugler 2012: 70–73, 125–126), s mivel a legtöbb használatában nem lehet elhatárolni egymástól az evidenciális (információalapú) és az episztémikus tartományt, a *szerintem* esetében episztenciális jelölőről beszélhetünk (Kugler 2015: 43).

Egy korábbi vizsgálat szerint ez a jelölő a spontán társalgásokban a „szokványos” diskurzusjelölői bal perifériát (BP) preferálja (Dér 2016). Perifériák alatt a különböző, nem mondatrészi szerepet viselő (vagy azoknak egy részét alkotó) nyelvi elemek mondatstruktúrán kívüli pozícióit értjük (balra vagy jobbra helyezkedik el). Ezek a nyelvi egységek a mondatszint feletti diskurzusszintet képviselik (részletesebben: Degand 2014, Onodera 2014).

Példa a *szerintem* bal, illetve jobb periférián (JP) történő használatára:

- (1) *szerintem az kevés nőnek áll jól* (bea331)
- (2) *tát ott tulajdonképpen a ra-nyáron így rajok veszik körül az embert ott a legjobbak a szűnyogriasztók az egész világon szerintem* (bea018)

Egy további pozíció is létezik: a belső, amely esetében szintén a mondatstruktúra kívüli használatról van szó, a nyelvi egység azonban közbevetésszerűen jelentkezik, például:

- (3) *nem tudom hogy hogy jutottunk el idáig egyszerűen az emberek szerintem ostobák így mondjuk a nagy része vagy tényleg hülyék* (bea166)

A diskurzusjelölőkkel kapcsolatban sokáig azt gondolták, hogy a BP-t foglalják el (Fraser 1999) – akár többbedmagukkal, társulva –, a további kutatások azonban

Huszár Anna – Dér Csilla Ilona 2023. *A szerintem véleményjelölő pragmatikofonetikai elemzése spontán társalgásokban*. In: Horváth et al. (szerk.) *Empirikus társalgáskutatás Magyarországon*. HUN-REN Nyelvtudományi Kutatóközpont, Budapest, 195–210.

<https://doi.org/10.18135/Empirikus.2023.10>

igazolták, hogy a JP-s megjelenés ugyan kisebb mértékű, mint az előbbi, mégis igen fontos, több szempontból is. Egyrészt azért, mert a spontán beszédben az utólagos kiegészítések, jelzések gyakoribbak, mint a tervezettebb műfajokban. Másrészt a funkciók is eltérőek lehetnek: szóátvételi szerep csak a BP-n lehetséges, ahogyan bizonyos szekvenciális funkciók megadása is (pl. témaindítás, nyitó szegmens határvonalának jelzése) (González 2004, Crible 2018, Furkó 2019, Dér 2020). Ugyancsak funkcióbeli eltérést regisztráltak egyes történeti vizsgálatok is (pl. Traugott 2012, 2014), a diskurzusjelölők egyre szubjektívebbé, majd interszjektívebbé válása a perifériákon való elmozdulást is maga után vonhatja: a BP-n inkább szubjektív (pl. episztemikus), a JP-n inkább interszjektív (interszónális) szerepekben tűnnek fel (Degand 2014). Azt az elgondolást, hogy a diskurzusjelölők pozíciója pragmatikai erejükkel (erősítő vagy mitigáló jellegükkel) és udvariassági fokukkal is összefügghet – ti. hátsó pozícióban inkább aszszociálódhatnak bizonytalansággal és udvariassággal –, egyes vizsgálatok igazolták (Aijmer 1997, Koczogh 2012). A *szerintem* esetében azonban ennél komplexebbnek bizonyult a kép: az adatközlők szerint a pragmatikai jelentést erősíthette úgy is, hogy udvariasabbnak hatott és fordítva, de ez a beszédtema jellegétől is nagyban függött (Dér 2018, 2020).

A BP-hoz kapcsolás mellett ugyancsak régóta élő feltételezés a diskurzusjelölőkről a prozódiai függetlenségük (Lam 2009, Gonen et al. 2015, Heine et al. 2021: 151, de vö. Brinton 2017), elsősorban a szünetezés mentén, tehát elterjedt az az elgondolás, hogy a diskurzusjelölőket tipikusan szünet határolja egyik, másik vagy mindkét oldalukról. A jelölők e fonetikai „függetlensége” a hozzájuk kapcsolódó diskurzusszegmenshez képest – a szemantikai és szintaktikai függetlenség mellett – az ún. diskurzusgrammatikai eszközök, összefoglaló néven a tetikusok (pl. független mellékmondatok, kommentáló mondatok, appozíciók) jellegzetes, sőt: definitív vonása (Kaltenböck–Heine 2014: 6). A magyar diskurzusjelölőkre vonatkozó kutatások azonban eddig nem igazolták világosan az előbbi meglétét: Dér és Markó (2010) kétórányi, négyfős spontán társalgás esetében azt találta, hogy beszédforduló-belseji előfordulásban 10% alatt volt a jelölőt közrefogó szünetek aránya az összes diskurzusjelölőt nézve, ez az arány jóval nagyobb volt (56%) a fordulókezdő (BP) esetekben, fordulózáróban pedig 28% (de ezek esetében értelemszerűen a szóátvétel-szóátadás miatt jelentkezett az elemet megelőző, illetve követő szünet). Kutatásukban azonban a szavak időtartamát is vizsgálták, és azt találták, hogy ugyanaz a szó diskurzusjelölő-funkcióban eltérő időtartamban valósul meg, mint szintaktikai funkcióban. Míg az *így*, *most*, *tehát* és *tényleg* szavak szintaktikai funkcióban voltak hosszabbak, addig a *vagy*, *meg* és *úgyhogy* szavak diskurzusjelölőként.

Egy kutatásban (Rennie et al. 2016) az angol *so* (‘*nos*’, ‘*úgyhogy*’) különböző helyzetekben való előfordulását vizsgálták akusztikai-fonetikai szempontból. Megkülönböztették a megnyilatkozás-kezdő pozíciótól a megnyilatkozás második szavát, a megnyilatkozásbelseji pozíciót, a megnyilatkozászárót, illetve

azt, ha csak egy szó alkotta a megnyilatkozást. Szóidőtartam tekintetében azt találták, hogy a megnyilatkozás-belsejénél szignifikánsan hosszabb a megnyilatkozás-kezdő, de ezeknél még jelentősebben hosszabb a megnyilatkozás-záró, illetve az egyszavas megnyilatkozást alkotó *so* időtartama. Megnyilatkozás-kezdő esetben szóátvételkor hosszabb időtartamot mértek, ahhoz képest, amikor nincs szóátvétel, illetve az egyszavas megnyilatkozások esetén a szóidőtartam akkor hosszabb, ha nem történik szóátvétel. A szóidőtartamon kívül az intenzitást is elemezték, és megállapították, hogy az esetek többségében a *so* szavak intenzitása alacsonyabb a követő szóénál.

Habár magyarra már több kutatás is készült diskurzusjelölők kapcsán, azok inkább a funkció tekintetében vizsgálták az egyes diskurzusjelölők akusztikai-fonetikai mintázatait, nem pedig a diskurzusjelölő pozíciója mentén. A *szerintem* esetében még nem vizsgálták a szünetezési sajátosságokat az egyes pozíciókban.

Jelen tanulmányban elsősorban azt vizsgáljuk, hogy a *szerintem* diskurzusjelölő (DJ) mennyiben tekinthető a szünetezés szempontjából prozódiaileg függetlennek, melyek pragmatikai és fonetikai pozíciójának a hasonlóságai és különbségei, melyek ezeknek a pozícióknak a szupraszegmentális sajátosságai (időzítés és alaphfrekvencia alakulása), valamint hogy ezek milyen összefüggést mutatnak a beszélő nemével és korával. Feltevésünk szerint a *szerintem* nagyfokú prozódiai függetlenséget mutat, vagyis szünet határolja.

Kutatásunkban a fonetikai és pragmatikai pozíciók összehasonlíthatósága miatt a BP-t és JP-t a következőképpen neveztük át:

- BP = kezdő pragmatikai pozíció – DJ-társulások miatt ez lehet abszolút, továbbiakban abszolút kezdő pragmatikai pozíció (amikor a *szerintem* az egyetlen BP-s elem) vagy relatív, továbbiakban kezdő pragmatikai pozíció (pl. *hát szerintem, de szerintem, szerintem viszont*);
- JP = záró pragmatikai pozíció – DJ-társulások miatt ez lehet abszolút (amikor a *szerintem* az egyetlen elem a JP-n) vagy relatív (pl. *tehát szerintem.*)

Fonetikai pozíción a továbbiakban az adott szó beszédszakaszban elfoglalt helyét értjük, a pozíciókat a következőképpen kategorizáljuk:

- fonetikai kezdő pozíció: ha a DJ a beszédszakasz első szavát alkotja, tehát szünet előzi meg
- fonetikai belső pozíció: ha a DJ a beszédszakasz belsejében helyezkedik el, tehát nem szélső szó, nem határolja egyik oldalról sem szünet
- fonetikai záró pozíció: ha a DJ a beszédszakasz utolsó szavát alkotja, tehát szünet követi
- egyszavas beszédszakasz: ha DJ egyszavas beszédszakaszt alkot, tehát mindkét oldalról szünet határolja.

Az előbbiekkal kapcsolatban – a szünetezés alakulása mellett – arra voltunk kíváncsiak, hogy mennyire esik egybe a két pozíció, valamint hogyan alakul a

célszavak időtartama és alaphfrekvenciája (f_0) az egyes pozíciókban, s mindezekre hatással van-e az adatközlő neme, életkora. Hipotézisünk szerint a *szerintem* nemtől, kortól és pragmatikai pozíciótól függetlenül prozódiaileg független (amennyiben a prozódiai függetlenség elképzelését kívánjuk tesztelni), tehát szünet határolja (előtte és utána, vagy előtte, vagy utána).

Kísérleti személyek, anyag, módszer

Kutatásunkban a BEA társalgásaiban (Neuberger et al. 2014, Horváth et al. 2019) vizsgáltuk a *szerintem* prozódiai profilját (vö. Lam 2009). 20–30 és 40–55 év közötti adatközlők anyagát elemeztük, korcsoportonként 10 női és 10 férfi beszélőt. Az anyag időtartama összesen 11 óra 49 perc volt, ez a következőképpen alakult nemekre és korcsoportokra bontva: fiatal nők: 2 óra 47 perc, idősebb nők: 2 óra 42 perc, fiatal férfiak: 3 óra 41 perc, idősebb férfiak: 2 óra 40 perc.

A *szerintem* célszavakat és az ezeket tartalmazó beszédszakaszokat manuálisan annotáltuk a Praat szoftverben (Boersma–Weenink 2021). A célszavak szegmentálása során jelöltük azok fonetikai és pragmatikai pozícióját is. Az elemzéshez szükséges adatokat (szóidőtartam és alaphfrekvencia) Praat szkripttel nyertük ki automatikusan. Az alaphfrekvencia esetében az egyes célszavak átlagos alaphfrekvenciáját nyertük ki és az azt tartalmazó beszédszakasz átlagos alaphfrekvenciáját, így az elemzés során azt vettük figyelembe, hogy az adott célszó átlagos alaphfrekvenciája hány félhanggal tér el az adott beszédszakasz átlagos alaphfrekvenciájától. Férfiak esetén 75–300 Hz-es, a fiatalabb nők esetén 110–450 Hz-es, az idősebbeknél pedig 120–450 Hz-es alapbeállítást használtunk. Ezekről a beállításokról szükség esetén eltértünk: négy férfinál 70 Hz-re, egynél 90 Hz-re állítottuk az alsó küszöbértéket. Nők esetén két nőnél módosítottuk az alsó küszöbértéket 90 Hz-re.

A statisztikai elemzések során χ^2 -próbát, Kruskal–Wallis-próbát és Mann–Whitney-próbát alkalmaztunk. A szóidőtartam elemzése során először Mann–Whitney nonparametrikus próbával megnéztük, hogy az egyes korcsoportok és nemek között van-e szignifikáns különbség, majd ez alapján Kruskal–Wallis-próbával megnéztük, hogy az egyes fonetikai és pragmatikai pozíciókban eltér-e szignifikánsan a szóidőtartam. Azokban az esetekben, amikor szignifikáns eltérést tapasztaltunk, a páronkénti összehasonlítást Mann–Whitney-próbával végeztük.

Eredmények

A célszavak pozíció szerinti eloszlásai

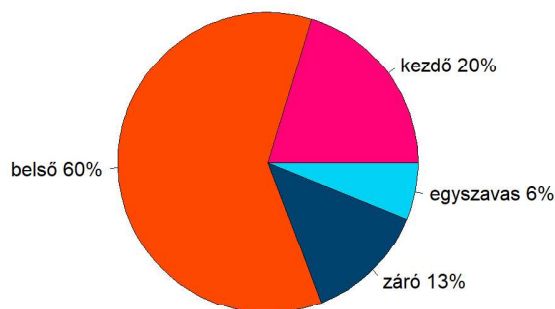
Összesen 132 db *szerintem* célszót regisztráltunk, nőktől 56 db-ot, férfiktól 76 db-ot. A korosztályonkénti előfordulás kevésbé volt kiegyenlített: míg a 20–30 éveseknél 100 célszó fordult elő, addig a 40–55 éveseknél csak 32 db (1. táblázat).

	nők	férfiak
20–30 évesek	39	61
40–55 évesek	17	15

1. táblázat: A szerintem célszavak előfordulásai korcsoportok és nemek mentén (db)

Mivel mindegyik csoport 10 adatközlőt tartalmazott, ezért az egy főre eső *szerintem*-ek száma a következőként alakul: 20–30 éves nők: 3,9 db; 20–30 éves férfiak: 6,1 db; 40–55 éves nők: 1,7 db; 40–55 éves férfiak: 1,5 db. A csoportokon belül azonban nagy az egyéni variabilitás. A 40 beszélőből 10 esetén nem is fordul elő a *szerintem* (20–30 évesek: 1 nő és 1 férfi; 40–55 évesek: 4 nő és 4 férfi), 6 adatközlő csak 1-szer használja (20–30 évesek: 2 nő és 1 férfi; 40–55 évesek: 1 nő és 2 férfi), 9 adatközlő 2-szer (20–30 évesek: 3 férfi; 40–55 évesek: 4 nő és 2 férfi). Mindössze 15 adatközlő van, akinél 2-nél nagyobb az előfordulása a *szerintem*-nek, ezek az előfordulások nagyrészt 3–12 között mozognak. A 20–30 éves korosztály pozícióktól függetlenül szignifikánsan gyakrabban használja a *szerintem*-et ($\chi^2(3) = 13,509; p < 0,05$).

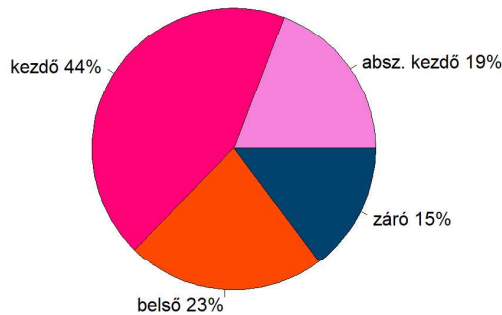
A fonetikai pozíciók szerinti eloszlást először a teljes anyagra vetítve mutatjuk be (1. ábra).

1. ábra: A szerintem célszavak előfordulása különböző fonetikai pozíciókban

Legnagyobb arányban (60%) belső fonetikai pozícióban fordult elő a *szerintem*, ami azt jelenti, hogy sem előtte, sem utána nem határolta szünet, tehát nem jellemzi a prosódiai függetlenség. A többi pozícióban jelentősen kevesebbszer fordult elő a *szerintem*: kezdőben, tehát amikor szünet előzi meg a szót, csak az esetek 20%-ában fordult elő, ami egyharmada a belső pozícióban való előfordulásnak. Záró pozícióban a kezdőnél valamivel kevesebb előfordulás volt (13%), tehát nincs számottevő különbség abban, hogy a *szerintem* előtt vagy után van-e gyakrabban szünet. Az egyszavas beszédszakaszokat alkotó *szerintem*-ek voltak a legritkébbak, összesen 6%, amely egy tizede a belső előfordulásnak, tehát elenyésző az az eset, mikor a *szerintem*-et két oldalról is szünet határolja.

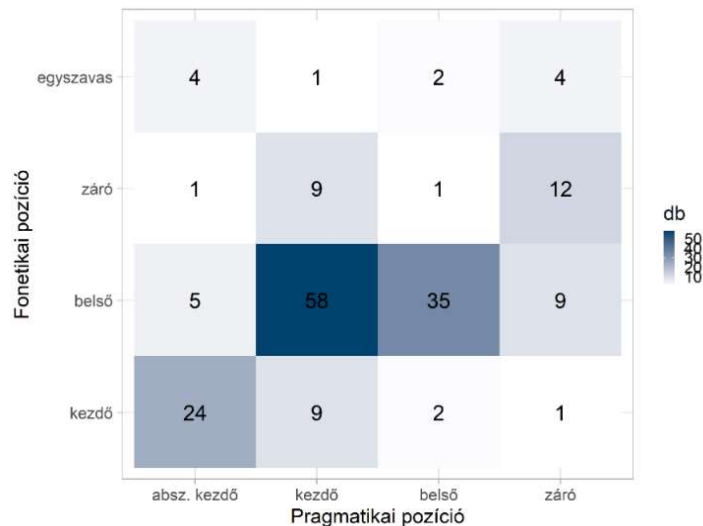
A pragmatikai pozíciók szerinti eloszlást szintén először a teljes anyagra vetítve ismertetjük (2. ábra).

2. ábra: A szerintem célszavak előfordulása különböző pragmatikai pozíciókban (kezdő, absz. kezdő, belső, záró = kezdő, absz. kezdő, belső, záró pragmatikai pozíció)

A pragmatikai pozíciók közül a (relatív) kezdő pragmatikai pozíció volt a leggyakoribb (44%). Ebben a *szerintem* úgy helyezkedik el bal periférián, hogy egy másik diskurzusjelölővel alkot társulást (pl. *hát szerintem*, *de szerintem*). Az abszolút kezdő pragmatikai pozícióban (BP-s ekkor is) nem társul más diskurzusjelölővel, ez az esetek 19%-ban fordult elő. Összesen tehát 63%-ban BP-n jelent meg a *szerintem*, ami majdnem az esetek kétharmadát jelenti. Belső és záró pozícióban lényegesen kevesebbszer fordult elő, az előbbiben azonban valamivel gyakrabban (23%), mint záróban, azaz a JP-n (15%).

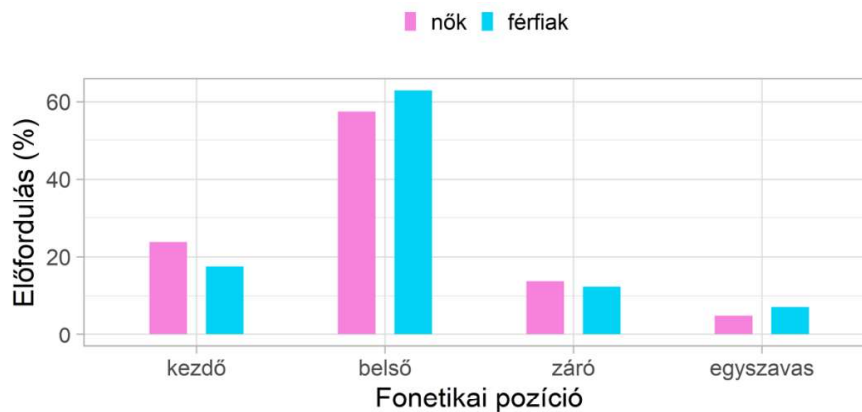
A fonetikai és pragmatikai pozíciók együttes alakulását a 3. ábra szemlélteti.

3. ábra: A szerintem célszavak előfordulása fonetikai és pragmatikai pozíciókban

A szerintem a leggyakrabban tehát fonetikai belső és pragmatikai kezdő pozícióban fordult elő, ez az összes eset 33%-a, tehát kb. egyharmada. Ezen kívül két olyan helyzet volt, ahol viszonylag magas volt az előfordulás: a fonetikai és pragmatikai belső pozícióban 20%, míg fonetikai kezdő és pragmatikai abszolút kezdő pozícióban pedig 14% volt a célszavak előfordulása. A többi helyzetben nem érte el a 10%-ot az előfordulás, több olyan eset is volt, ahol csak 0,5%-os volt az előfordulás. A fonetikai pozíciókat nézve a fonetikai kezdő pozícióban lévő célszavakra leginkább a pragmatikai kezdő pozíció volt jellemző, a fonetikai belső pozícióban előforduló szavakra a kezdő pragmatikai, a fonetikai záró pozícióban lévő szavakra a pragmatikai záró pozíció, míg az egyszavas beszédszakaszokban realizálódó célszavakra az abszolút kezdő, illetve a záró pragmatikai pozíció volt leginkább jellemző. A pragmatikai pozíciók felől megközelítve az abszolút kezdő pragmatikai pozícióban lévő szavakra a kezdő fonetikai pozíció, a kezdő és belső pragmatikai pozícióban előforduló szavakra egyaránt a belső fonetikai pozíció, míg a záró pragmatikai pozícióban lévő szavakra a záró fonetikai pozíció volt jellemző.

A fonetikai pozíciókban való előfordulások nemek szerinti alakulását a 4. ábra mutatja.

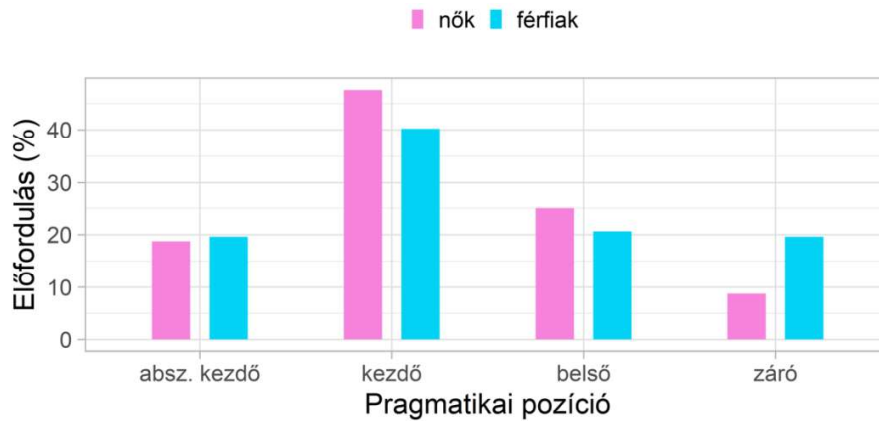

4. ábra: A szerintem célszavak nemek szerinti megoszlása az egyes fonetikai pozíciókban

A nők és férfiak között előfordul minimális különbség annak mentén, hogy melyik fonetikai pozícióban használják gyakrabban a szerintem-et: kezdő pozícióban a nők használják valamivel gyakrabban, belső pozícióban pedig a férfiak. Ezek az eltérések azonban nem jelentősek, statisztikailag nincs szignifikáns különbség a két nem között, tehát pozícióktól függetlenül hasonló gyakorisággal használják a szerintem-et.

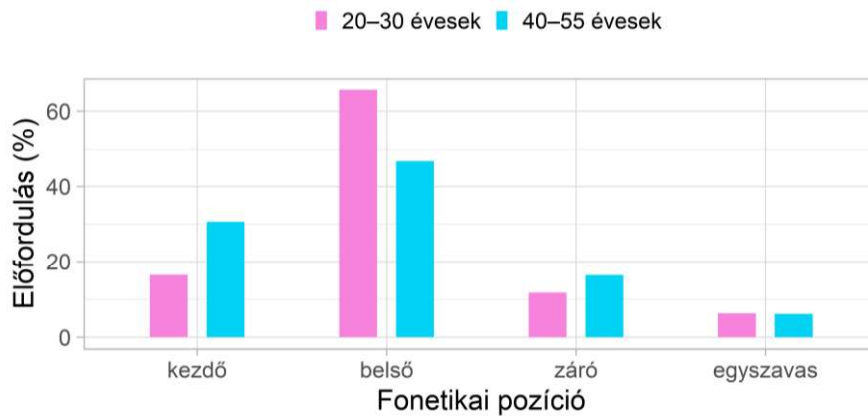
A pragmatikai pozíciók esetén is hasonlóan alakulnak az eloszlások (5. ábra). Minimális eltérések ebben az esetben is előfordulnak: a nők kezdő és belső

pragmatikai pozícióban, míg a férfiak záró pozícióban használják valamivel gyakrabban a *szerintem*-et. Ezek a különbségek azonban statisztikailag nem szignifikánsak.

5. ábra: A *szerintem* célszavak nemek szerinti megoszlása az egyes pragmatikai pozíciókban

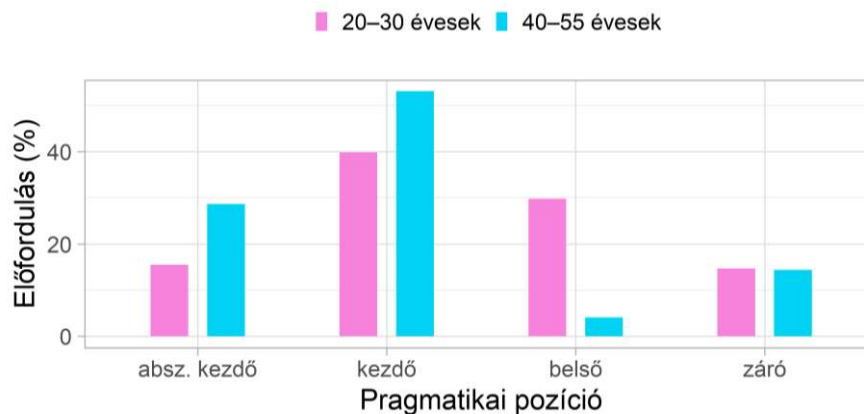
A korcsoportonkénti eloszlás esetén más képet kapunk, habár az eloszlások hasonlóak, mégis mutatkoznak különbségek mind a fonetikai (6. ábra), mind a pragmatikai (7. ábra) pozíciókban.

6. ábra: A *szerintem* célszavak korcsoportok szerinti megoszlása az egyes fonetikai pozíciókban

A belső fonetikai pozíció mindkét korosztály esetében gyakori, de a 20–30 év közöttiek esetén még jellemzőbb ez a pozíció (20–30 évesek: 66%-os előfordulás, 40–55 évesek: 47%-os előfordulás). Ez a különbség statisztikailag szignifikáns: $Z = -2,523$; $p = 0,012$. Ezzel szemben a *szerintem* kezdő fonetikai pozícióban

való használata a 40–55 évesek körében gyakoribb a 20–30 évesekhez képest (20–30 évesek: 16%-os előfordulás, 40–55 évesek: 31%-os előfordulás). Ez az eltérés azonban csak tendenciaszintű, szignifikáns különbség nincs a két csoport között. A záró pozíció és egyszavas beszédszakasz esetén nem volt jelentős eltérés tapasztalható a két korosztály között (záró pozíció, 20–30 évesek: 12%-os előfordulás; záró pozíció, 40–55 évesek: 16%-os előfordulás; egyszavas beszédszakasz, 20–30 évesek: 6%-os előfordulás; egyszavas beszédszakasz, 40–55 évesek: 6%-os előfordulás).

7. ábra: A szerintem célszavak korcsoportok szerinti megoszlása az egyes pragmatikai pozíciókban

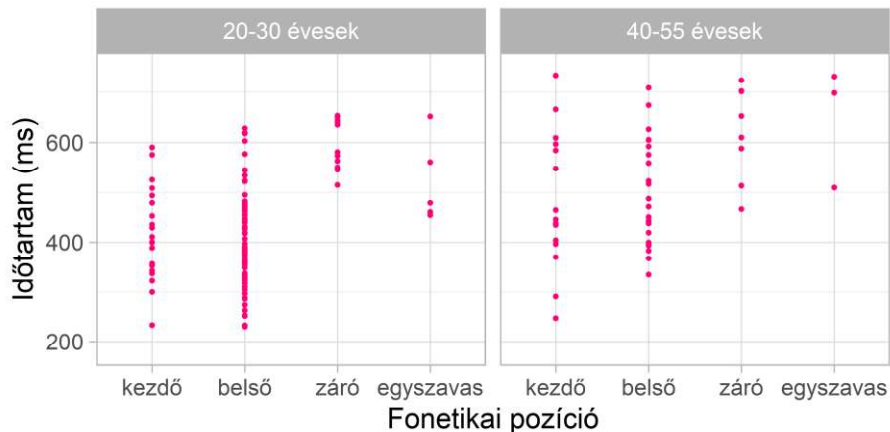
Az abszolút kezdő és kezdő pragmatikai pozíciók a 40–55 évesek körében gyakoribbak (abszolút kezdő, 20–30 évesek: 16%-os előfordulás; abszolút kezdő, 40–55 évesek: 29%-os előfordulás; kezdő, 20–30 évesek: 40%-os előfordulás; kezdő, 40–55 évesek: 53%-os előfordulás). E pozíciók esetén hátrá van jól látható különbség a korcsoportonkénti eloszlásokban, ezek statisztikailag nem szignifikánsak, hanem csak tendenciaszintű eltérések. A belső pragmatikai pozíciókban még jelentősebb különbségeket találunk: 20–30 évesek: 30%-os előfordulás, 40–55 évesek: 4%-os előfordulás, ez az eltérés szignifikáns ($Z = -3,162$; $p = 0,002$). A záró pozícióban gyakorlatilag elhanyagolható a különbség a két korosztály között (20–30 évesek: 15%-os előfordulás, 40–55 évesek: 14%-os előfordulás).

Szóidőtartam

A szerintem célszavak átlagos időtartama 465 ± 133 ms volt a teljes anyagban. A fiatalabb korosztályban átlagosan rövidebb idő alatt realizálódtak a célszavak (444 ± 130 ms), míg az idősebb korosztályban átlagosan 17%-kal hosszabban realizálódtak (521 ± 126 ms). Ez a különbség szignifikánsnak bizonyult a Mann–Whitney-próba alapján ($Z = -3,59$; $p < 0,001$). Nemek szerint a fiatalabb

korosztályban nem volt számottevő különbség a szóidőtartamokban (nők: 449 ± 120 ms; férfiak: 439 ± 138 ms), az idősebb korosztályban valamivel nagyobb volt az eltérés a nemek között (nők: 554 ± 117 ms; férfiak: 489 ± 128 ms), azonban ez az eltérés sem szignifikáns.

A fonetikai pozíciókat a fentebbiek alapján korcsoportokra bontva mutatjuk be (8. ábra).

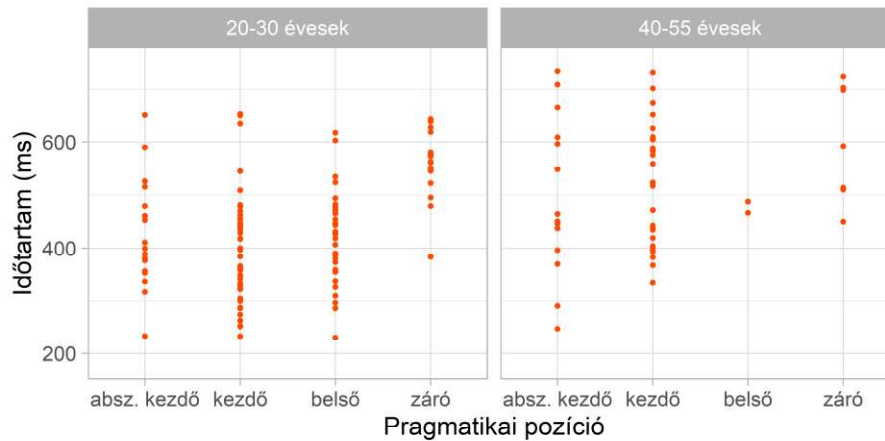
8. ábra: A célszavak időtartama az egyes fonetikai pozíciókban

A pontdiagram a célszavak előfordulási gyakoriságát is jelzi, így látható, hogy záró pozícióban és egyszavas beszédszakaszban általában ritkább volt az előfordulás. A fiatalabb korosztály esetén a kezdő és belső pozícióban elhelyezkedő célszavak átlagos időtartama között a mért különbség elhanyagolható (kezdő pozíció: 408 ± 99 ms; belső pozíció: 405 ± 95 ms). Ezekről az értékektől jelentősen eltérnek a záró pozícióban és az egyszavas beszédszakaszban mért átlagos szóidőtartamok (záró pozíció: 627 ± 79 ms; egyszavas: 595 ± 202 ms). Ezek a szavak kb. 50%-kal hosszabbak a kezdő és belső pozícióban elhelyezkedő szavaknál, és a különbség e csoportok között szignifikáns (kezdő – záró: $Z = -3,296$; $p = 0,001$; kezdő – egyszavas: $Z = -2,810$; $p = 0,005$; belső – záró: $Z = -3,779$; $p < 0,001$; belső – egyszavas: $Z = -2,450$; $p = 0,014$).

Az idősebb korosztálynál szintén megfigyelhető, hogy a kezdő és belső pozíciójú szavak időtartama (kezdő pozíció: 482 ± 137 ms; belső pozíció: 496 ± 105 ms) rövidebb a záró pozíciójú és egyszavas beszédszakaszban elhelyezkedő szavak időtartamánál (záró pozíció: 619 ± 93 ms; egyszavas beszédszakaszok: 646 ± 119 ms). Az átlagok közti különbség majdnem 30%-os, tehát hasonló tendencia mutatkozik meg, mint a fiatalabb korosztály esetén, statisztikai elemzést azonban a kevés elemszám miatt nem végeztünk.

A pragmatikai pozíciókban mért szóidőtartamokat szintén korcsoportokra bontva ismertetjük (9. ábra).

A szerintem véleményjelölő pragmatikofonetikai elemzése spontán társalgásokban

9. ábra: A célszavak időtartama az egyes pragmatikai pozíciókban

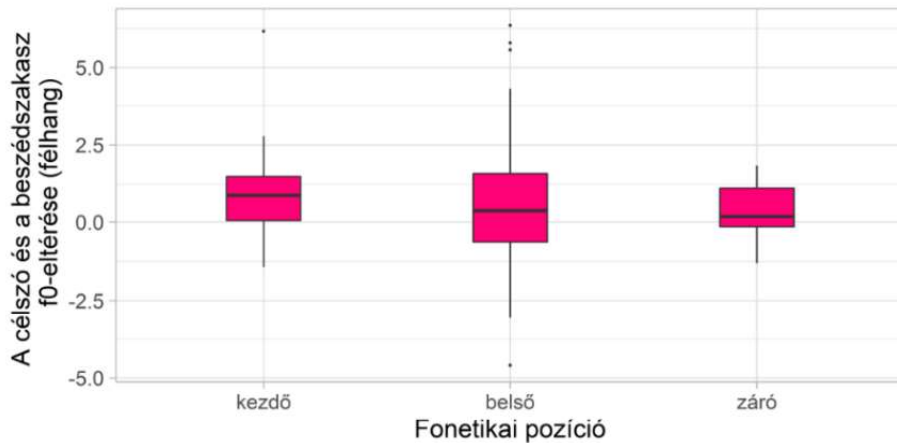
A fiatalabb korosztálynál az abszolút kezdő, a kezdő és a belső pozíciójú szavak időtartama nem különbözik jelentősen egymástól: abszolút kezdő pozíció: 458 ± 182 ms; kezdő pozíció: 408 ± 107 ms; belső pozíció: 414 ± 94 ms. E pozíciójú szavak időtartamától jelentősen eltért a záró pozícióban elhelyezkedő szavak időtartama: 581 ± 95 ms. Ez a különbség szignifikáns volt, tehát a záró pozícióban mért szóidőtartam eltért bármelyik másik pozícióban mérttől (abszolút kezdő – záró: $Z = -3,576$; $p < 0,001$; kezdő – záró: $Z = -4,025$; $p < 0,001$; belső – záró: $Z = -3,761$; $p < 0,001$).

Az idősebb korosztály esetén a belső pragmatikai pozícióban összesen 2 db előfordulás volt, tehát az ilyen pozícióban előforduló szavak jellemzőiről kevésbé kaphattunk képet. A másik három kategória szóidőtartamai hasonlóan alakultak, mint a fiatalabb korosztály esetén, tehát az abszolút kezdő és kezdő pozícióban a szavak rövidebben (abszolút kezdő pozíció: 497 ± 151 ms; kezdő pozíció: 517 ± 116 ms), záró pozícióban pedig hosszabban (598 ± 111 ms) realizálódtak. A záró pozíció szóidőtartamai átlagosan kb. 20%-kal hosszabbak, ez a tendencia megegyezik a fiatalabb korosztályra jellemző tendenciával, de statisztikai elemzést az alacsony elemszám miatt nem végeztünk.

Alapfrekvencia

Az alapfrekvencia nemenként eltérő, illetve korosztálybeli lényeges eltérések is előfordulhatnak. Ezen felül az egyéni különbségek is jelentősek, ezért az elemzés során nem az abszolút alapfrekvencia-értékeket mutatjuk be, hanem azt, hogy a célszavak átlagos alapfrekvenciája hány félhanggal tér el az azokat tartalmazó beszédszakaszok átlagos alapfrekvenciájától. Amennyiben ez az érték pozitív, akkor a célszó átlagos alapfrekvenciája magasabb, amennyiben negatív, a célszó átlagos alapfrekvenciája alacsonyabb a tartalmazó beszédszakaszétól.

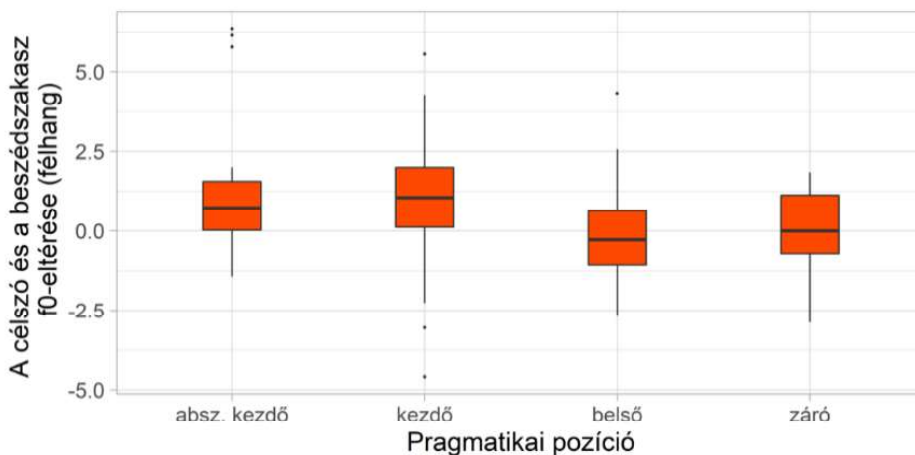
A célszavak beszédszakaszokhoz viszonyított átlagos alapfrekvenciáját a fonetikai pozíciók szerint a teljes anyagra mutatjuk be (10. ábra).

10. ábra: A célszavak és az azokat tartalmazó beszédszakaszok f_0 -eltérése a fonetikai pozíció szerint

Kezdő fonetikai pozícióban fordult elő a legjellemzőbben, hogy a célszavak magasabb alapfrekvenciával valósultak meg a teljes beszédszakasz átlagos alapfrekvenciájához képest. Ez a különbség átlagosan 1 félhangot jelentett, a különbség statisztikailag ugyanakkor nem szignifikáns. A variabilitás a belső pozíciókban volt a legnagyobb (SD.: 2 félhang).

A célszavak alapfrekvenciájának alakulását a pragmatikai pozíciók szerint szintén a teljes anyagra ismertetjük (11. ábra).

11. ábra: A célszavak és az azokat tartalmazó beszédszakaszok f_0 -eltérése a pragmatikai pozíció szerint

Abszolút kezdő és kezdő pozícióban a célszavak alapfrekvenciája általában magasabb volt a célszót tartalmazó beszédszakasz átlagos alapfrekvenciájánál (abszolút kezdő pozíció: $1,3 \pm 2,1$ félhang, kezdő pozíció: $1 \pm 1,7$ félhang). A belső és záró pragmatikai pozíciókban a célszavak alapfrekvenciája nem tért el számottevően a célszót tartalmazó beszédszakaszok alapfrekvenciájától, nem volt lényeges eltérés (belső pozíció: $-0,2 \pm 1,6$ félhang, záró pozíció: $0 \pm 1,3$ félhang). Az abszolút kezdő és kezdő pragmatikai pozícióban a célszavak beszédszakaszhoz viszonyított alapfrekvenciája szignifikánsan magasabb volt, mint a belső pozícióban (abszolút kezdő – belső pozíció: $Z = -2,419$; $p = 0,016$; kezdő – belső pozíció: $Z = -2,608$; $p = 0,009$). A záró pozícióban lévő szavak alapfrekvencia-adatai nem különböztek szignifikánsan a többi pozícióban lévő szavakétól.

Következtetések

A kutatás elsősorban azt vizsgálta, hogy a *szerintem* diskurzusjelölő mennyiben tekinthető prozódiaileg függetlennek a szünetezés szempontjából, továbbá a fonetikai és pragmatikai pozíciók mennyire esnek egybe, melyek ezen pozíciók szupraszegmentális jellemzői (időtartam, alapfrekvencia alakulása), illetve hogy alakulnak a pozíciónkénti eloszlások a nemek és korcsoportok mentén. Feltevéssünk az volt, hogy a *szerintem* nagyfokú prozódiai függetlenséget mutat, vagyis szünet határolja.

Eredményeink szerint nembeli nincs, de korosztálybeli eltérés van a *szerintem* fonetikai és pragmatikai pozícióiban. A fiatalabb korosztálynál mind a fonetikai, mind a pragmatikai pozíciók esetében középre tolódás figyelhető meg, tehát a fiatalabbak a kezdő pozíciók helyett több esetben a belső pozíciókat preferálják. Fonetikai pozíciókat nézve mindkét korosztályban a belső pozíció a leggyakoribb, a fiataloknál azonban ez az előfordulás magasabb, a kezdő pozícióban pedig alacsonyabb, mint az idősebbek esetében (fontos azonban, hogy az idős korosztálynál az elemszám alacsony volt, tehát a következtetések ennek fényében nem általánosíthatók). A pragmatikai pozíciók esetében még látványosabb a középre tolódás: habár mindkét korosztályban a kezdő pozíciókban magasabb az előfordulás, a fiatalokra a belső pragmatikai pozícióban történő használat is jellemzővé válik, míg az idősebbek esetén ennek a pozíciónak a használata elenyésző. A bal perifériáról (abszolút kezdő és kezdő pragmatikai pozíció) a fiatalok esetében megfigyelhető belső pragmatikai pozícióra történő „váltások” esetleges oka lehet a jelölő további pragmatikalizálódása, amely a *szerintem* mozgékonyságának a növekedésével jár (ez tipikusan a főmondatból mondatszóvá/diskurzusjelölővé vált ún. tagmondattörő grammatikalizációs esetekre volt igaz, pl. *azt hiszem, kérem*, vö. Gugán 2015). Belső pozícióban szegmenshatár-jelölő funkciója (szóátadás, szóátvétel) kevésbé lehet a *szerintem*-nek, ezért elképzelhető, hogy új funkciója fejlődik ki ebben a belső helyzetben (rádióinterjúkban belső helyzetben a fókusz/topik utáni helyet foglalja el, így ki is emelve azt). A bal periférián

jellemzően (40% felett) megelőzi a *szerintem*-et egy másik diskurzusjelölő (*és, meg, de, tehát, hát, na hát, igen de, mert, egyébként, mondjuk*), ez a belső fonetikai pozíció nagy mértékét magyarázhatja.

A megelőző és követő szünet szempontjából nem igazolható a *szerintem* esetében a prozódiai függetlenség, elenyésző volt az ilyen esetek száma. Ez összhangban van Dér és Markó (2010) vizsgálatának eredményeivel: a magyar diskurzusjelölők vegyes képet mutatnak a szünetezés tekintetében, az adott elemtől függ, hogy megjelenik-e esetükben szünet, hol és milyen mértékben.

A fonetikai pozíciók mentén a következő eltéréseket találtuk a *szerintem* szóidőtartamára vonatkozóan: záró pozícióban és önálló beszédszakaszként hosszabb időtartamban realizálódott, mint kezdő vagy belső pozícióban, ez a frázisvégi nyúlással magyarázható (Shattuck-Hufnagel–Turk 1998). Beszédforduló-záró helyzetben tehát a hosszabb realizálódás oka lehet a szó átadásának ilyen módon való jelzése is.

A pragmatikai pozíciók mentén szintén találtunk szóidőtartambeli különbségeket: a *szerintem* záró pozícióban hosszabb szóidőtartamban realizálódott (hasonlóan Rennie et al. 2016 idevágó eredményeihez), ami összefügghet azzal, hogy általában a pragmatikai záró pozíció fonetikai záró pozíció is, tehát szintén a frázisvégi nyúlással magyarázható, de ez további vizsgálatokat igényel.

Az alaphfrekvencia tekintetében nem volt szignifikáns eltérés a fonetikai pozíciók között: a kezdő pozícióra volt leginkább jellemző, hogy valamivel magasabb átlagos f_0 -al ejtették a *szerintem*-et, mint az azokat tartalmazó beszédszakaszokat, ez magyarázható azzal, hogy a kezdő fonetikai pozíció az intonációs frázis elején helyezkedik el, tehát emiatt magasabb alaphfrekvenciával valósul meg az ott elhelyezkedő szó. A variabilitás a belső fonetikai pozíció esetén volt a legnagyobb, aminek oka lehet az erre a pozícióra jellemző nagyobb elemszám is.

Pragmatikai pozíciókban mutatkozott különbség az alaphfrekvenciában: abszolút kezdő és kezdő pozíciókban magasabb az f_0 . A feltehető magyarázatok a következők lehetnek: sok esetben ezek a pozíciók intonációs frázis elején helyezkednek el, pl. csak egy DJ előzi meg a *szerintem*-et. Egy további magyarázat lehet, hogy az eltérő pragmatikai pozíciókhoz eltérő pragmatikai funkciók kapcsolódhatnak, melyeket eltérő prozódia jellemezhet, pl. bal periférián (abszolút kezdő és kezdő pragmatikai pozícióban) szubjektívebb, jobb periférián (záró pragmatikai pozícióban) interszjektívebb (l. Traugott 2014, de vö. Rhee 2020), ezt azonban a *szerintem* esetében egy, a perifériák és a pragmatikai funkciók összefüggését vizsgáló kutatás eddig nem igazolta (Dér 2021). A témában tehát további kutatásokra van szükség minél változatosabb beszédműfajokban.

Források

MNSz2 = Magyar Nemzeti Szövegtár 2. változat v2.0.5. <http://clara.nytud.hu/mnsz2-dev/>

BEA = Beszélt nyelvi adatbázis (Neuberger et al. 2014)

Irodalom

- Aijmer, K. 1997. *I think* – an English modal particle. In Swan, T. – Westvik, T. S. (eds.): *Modality in Germanic languages. Historical and comparative perspectives*. Berlin: Mouton de Gruyter. 1–47.
- Boersma, P. – Weenink, D. 2023. Praat: Doing phonetics by computer (Version 6.3.10) [Computer Program]. University of Amsterdam. URL: <http://www.praat.org>.
- Brinton, L. J. 2017. *The evolution of pragmatic markers in English*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Crible, L. 2018. *Discourse markers and (dis)fluency*. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins.
- Degand, L. 2014. *So very fast very fast then. Discourse markers at left and right periphery in spoken French*. In Beeching, K. – Detges, U. (eds.): *Discourse functions at the left and right periphery. Crosslinguistic investigation of language use and language change*. Leiden–Boston: Brill. 151–178.
- Dér Cs. I. 2016. A szerintem diskurzusjelölő szinkrón és diakrón vizsgálata. In Reményi A. A. – Sárdi Cs. – Tóth Zs. (szerk.): *Távlatok a mai magyar alkalmazott nyelvészetben*. Budapest: Tinta. 474–485.
- Dér Cs. I. 2018. A szerintem véleményjelölő a magyarban. In Gecső T. – Szabó M. (szerk.): *Egy- és többértelműség a nyelvben*. Székesfehérvár–Budapest: Kodolányi János Egyetem–Tinta Könyvkiadó. 57–60.
- Dér Cs. I. 2020. *Diskurzusjelölők és társulásaik a magyar nyelvben*. Budapest: KRE–L’Harmattan.
- Dér Cs. I. 2021. Diskurzusjelölő a periférián. A szerintem véleményjelölő beszélt nyelvbéli pozícióról. *Magyar Nyelvőr* 145: 312–330.
- Dér, Cs. I. – Markó, A. 2010. A pilot study of Hungarian discourse markers. *Language and Speech* 53: 135–180.
- Fraser, B. 1999. What are discourse markers? *Journal of Pragmatics* 31: 931–52.
- Furkó B. P. 2019. *Diskurzusjelölők és egyéb diskurzuspragmatikai eszközök forgatókönyvek, tankönyvek és irodalmi szövegek párbeszédeiben*. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó.
- Gonen, E. – Livnat, Z. – Amir, N. 2015. The discourse marker *axshav* (‘now’) in spontaneous spoken Hebrew: Discursive and prosodic features. *Journal of Pragmatics* 89: 69–84.
- González, M. 2004. *Pragmatic markers in oral narrative. The case of English and Catalan*. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins.
- Gugán K. 2015. Hol volt, hol nem volt? A tagmondattörő grammatikalizációs folyamatokról a *lévén* és a *lehet* grammatikalizációja kapcsán. *Magyar Nyelv* 111: 38–53.
- Heine, B. – Kaltenböck, G. – Kuteva, T. – Long, H. 2021. *The rise of discourse markers*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Horváth V. – Krepsz V. – Gyarmathy D. – Hámori Á. – Bóna J. – Dér Cs. I. 2019. Háromfős társalgások annotálása a BEA-adatbázisban: elvek és kihívások. *Nyelvtudományi Közlemények* 115: 255–274.
- Kaltenböck, G. – Heine, B. 2014. Sentence grammar v. thetical grammar: Two competing domains? In MacWhinney, B. – Malchukov, A. – Moravcsik, E. (eds.): *Competing motivations in grammar and usage*. Oxford: OUP. 348–363.
- Koczogh, H. V. 2012. *The effects of gender and social distance on the expression of verbal disagreement employed by Hungarian undergraduate students*. Doctoral dissertation. Debrecen: Debreceni Egyetem BTK.
- Kugler N. 2012. *Az evidencialitás jelölői a magyarban, különös tekintettel az inferenciális evidenciatípusra*. Habilitációs értekezés. Budapest: ELTE.
- Kugler N. 2015. *Megfigyelés és következtetés a nyelvi tevékenységben*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Lam, Ph. W. Y. 2009. What a difference prosody makes: The role of prosody in the study of discourse particles. In Barth-Weingarten, D. – Dehé, N. – Wichmann, A. (eds.): *Where prosody meets pragmatics*. Bingley: Emerald Book Publishing Limited. 107–128.
- Neuberger T. – Gyarmathy D. – Grácz T. E. – Horváth V. – Gósy M. – Beke A. 2014. Development of a large spontaneous speech database of agglutinative Hungarian language. In Sojka, P. – Horák, A. – Kopeček, I. – Pala, K. (eds.): *Proceedings of Text, Speech and Dialogue, 2014*. New-York – Berlin: Heidelberg–Springer. 424–431.
- Onodera, N. O. 2014. Setting up a mental space: A function of discourse markers at the left periphery (LP) and some observations about LP and RP in Japanese. In Beeching, K. – Detges, U. (eds.): *Discourse functions at the left and right periphery. Crosslinguistic investigation of language use and language change*. Leiden–Boston: Brill. 92–116.
- Rennie, E. – Lunsford, R., – Heeman, P. A. 2016. The Discourse Marker "so" in Turn-Taking and Turn-Releasing Behavior. *Interspeech*: 280–284.
- Rhee, S. 2020. On determinants of discourse marker functions: grammaticalization and discourse-analytic perspectives. *Linguistic Research* 37: 289–325.
- Shattuck-Hufnagel, S. – Turk, A. 1998. The domain of phrase-final lengthening in English. The Sound of the Future: A Global View of Acoustics in the 21st Century, *Proceedings of the 16th International Congress on Acoustics and 135th Meeting Acoustical Society of America*: 1235–1236.
- Traugott, E. C. 2012. Intersubjectification and clause periphery. In Brems, L. – Ghesquière, L. – Van de Velde, F. (eds.): *Intersections of intersubjectivity. Special issue of English Text Construction* 5: 7–28.
- Traugott, E. C. 2014. On the function of the epistemic adverbs *surely* and *no doubt* at the left and right peripheries of the clause. In Beeching, K. – Detges, U. (eds.): *Discourse functions at the left and right periphery. Crosslinguistic investigation of language use and language change*. Leiden–Boston: Brill. 72–91.

Köszönetnyilvánítás

A kutatást a Nemzeti Kulturális, Fejlesztési és Innovációs Hivatal K-128810 számú pályázata támogatta.